

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 94 (1981)

Artikel: Jachen Ulrich Könz : 20 favrer 1899 - 25 december 1980
Autor: Peer, Andri / Könz, Jachen Ulrich
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-234103>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.06.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Jachen Ulrich Könz

20 favrer 1899 – 25 december 1980

Jachen Ulrich Könz murit il di da Nadal 1980 a l'ospital da Samedan, davo avair indüri lungs fastidis al cour ed als ranuogls, cun regress da bainesser e megl dramaints successivs, culla vista chi sbassaiva. La fossa fraida as dervit per el als 28 da december a Guarda suot ün tschêl da pumpa, culs seis e cun blers amis e cuntschaints gnüts pro a til cum-pagnar sün sunteri. Als 20 favrer vessa'l cumpli 82 ons, ün'ota età dimena, ün'età ch'el ha impli e trat a nüz in ün möd chi's po nomnar exemplaric, fond, sco cha Goethe arcumonda, eir da sia vita ün'ouvra d'art.

Figl da *Peider Könz* e da *Constanza nada Vital* naschit el ad Arezzo, ingio cha'ls seis vaivan affars, l'on avant la vouta dal tschientiner. El passantet sia infanzia e frequainta las prümas scoulas in Toscana. Lura s'acquista el la maturità a la Scoula chantunala a Cuoira e stübgia architectura a Stuttgart ed a Turich, ingio ch'el vain diplomà architect da la Scoula politecnica federala ill'età da be 22 ons!

Cun quai d'eira renovà eir seis rapport cull'Engiadina, mai interruot dal rest, perche eir in Italia as discurriva rumantsch in famiglia, s'intratgnaiva strettas relaziuns da parantella e bun contact culs oters randulins e's gniva quasü in vacanzas. Il giuven architect gnit trat nan pro la reconstrucziun dals cumüns da Sent e da Susch davo ils sgri-schaivels incendis dal 1921 e dal 1927. Quai mettet forse in movimaint in el ideas chi mâ brich nu dvantettan unilateralas, categoricas o fanaticas in chosas d'architectura. Blerant savet el realisar i nouv sainza spredschar il vegl e conciliar in möd indschignaivel e tolerant las tendenzas modernas culla tradiziun. El für eir cusgliader pro la reconstrucziun in Frantscha da cumüns e citads desdrüts illa prüma guerra mundiala: Nesle, sper Amiens e la Rochelle, la cità ughenotta ingio ch'el tuornaiva gugent eir plü tard. Davo la mort da seis bap (1925) haja gnü nom da tour in man svesa ils affars in Italia (güsta sco pro Peider Lansel, seis paraint), da far uorden, quai chi til det eir chaschun d'approfundir sias cugnuschentschas da las bellas arts in ün grond viadi da stüdi.

Seis prüm büro d'architectura dervit el a Tavo dal 1926/27, ingio ch'el biet, cun indschegner Tobias Branger la chasa d'abitziuns e d'affar «Dischmahauss». Davo il 1927 lavuret el a Zuoz, patria da sia prüma duonna *Dora Geer*, mamma da quatter mats chi creschittan illa chasa ch'el ha construi. El fet eir la chasa da scoula dal Lyceum Alpinum ed installaziuns da sport, renovet la baselgia da Zuoz. Lura seguittan oters edifizis in Engiadina, Val Müstair ed a Bravuogn, impegnativas pustüt las chasas da scoula dad Ardez, da Müstair e da Tschier, scopür la pumpusa Chasa dal Parc Naziunal a Zernez. Sias vastas cugnuschentschas da l'istorgia e da la cultura indigena, güsta illas construcziuns e l'organisaziun interna da la chasa paurila e patrizia, pudet el trar a nüz pro la restauraziun o dafatta installaziun da museums locals e regiunals in fabricats existents: a Scuol (Museum d'Engiadina Bassa, illa «Clastra»), a Stampa (Ciäsa Granda), a Vals (Gandahus) ed a Valchava (Chasa Jaura) ed eir pro la renovaziun dal chastè Planta-Wildenberg a Zernez e pro la renovaziun da las baselgias da Lü, Tschier, Lavin, Valchava e Tschlin. El fabrichet l'ingrondimaint da l'ospidal e l'asil per vegls a Scuol e prodüet ideas originalas per la transfuormaziun dal vegl hotel «Laudinella» a San Murezzan in ün'instituziun culturala, cun sala da conceert ed oters locals chi servan eir al public. Plünavant construit el l'ospidal da Santa Maria e la centrala idroelectrica

da Santa Maria e la centrala idroelectrica da Zervreila, e, da pêr cun architect Ernst Zietzschmann, pigliet el a man la reconstrucziun cumpletta dal cumünet da Traun in Tumglias-cha, desdrüt dal fö. Medem-mamaing portan seis buol las avdanzas da las guardgias da cunfin a Martina, Strada, Müstair, Punt la Drossa, e bler bler oter plü füss da manzunar.

Cuntschaint in tuot il pajais e sur noss cunfins oura gnit el però ouravant tuot grazcha a la restauraziun integrala dal cumün da Guarda ch'el pigliet a man sün aigna iniziativa e cun sustegn da la «Società per la Protecziun da la Patria» e da la Regenza grischuna, sco eir d'otras instituziuns, o brich, officialas d'avent dal 1939. El and fet ün clinöt architectonic admirà i'l muond inter e per furtüna, imità bainbod in oters lous. Scriptuors, sco Jean Paulhan, directur da la Nouvelle Revue Française e Gottlieb Heinrich Heer as decleran inchantats. Il renomnà architect Le Corbusier vain a Guarda per imprendet a cugnuoscher a JUK e's lascha manar tras cumün. Tscherts elemaints mürals a Guarda til hajan inspirà concepind sia chapella da Ronchamp, lascha'l valair davopro. I nu'ns mangla dar da buonder cha daspö lura Giacumin, sco ch'el as laschaiva nomnar dad amis, vala cun buna radschun sco perit in dumondas da restauraziun, pustüt da la chasa engiadinaisa e grischuna. El renovescha sgrafits e pittüras veglias eir in oters lous ed es il magister fidà e versà da duos da seis figls chi zappan in sia passiva: Constant, architect, sgrafitist e pittur zuond original, e Steivan Liun, fotograf e pittur da stil zuond persunal. Eu nu savess gnanca dombrar tuot las lavuors cha Jachen Ulrich Könz ha svesa realisà, promovü, influenzà, marcà in noss cumüns.

El füt eir capabel hom d'affars, vaina dit, ed intratgnet cun dalet seis bain da Sassuolo in Emilia (guarda la novella da Selina Chönz: «Il paradis terester» i'l tom «L'otra via») fin avant pacs ons. Mo lura las cundiziuns disfavuraivlas: fabrica d'ün'autostrada, intervenziuns statalas, difficultats cul finar glieud, sfrüttamaint da chavas d'ardschiglia a disfavour da l'agricultura til tschunkettan il gust, uschè chi liquiddettan.

Nos hom assumet respunsabilità politica, füt mastral da Sur-Tasna e blers ons president da cumün a Guarda, plaivs illas qualas el giodet, sco in sia professiun tecnica ed in sia actività affaristica, il sustegn activ ed intelligiaint da *Selina Könz-Meyer*, ch'el vaiva spusa dal 1939 avant la mobilisaziun in segunda lai e chi til regalet il bengiamin dals

tschinch figls: Steivan Liun. Dal 1937 al 1956 stet el illa suprastanza da la GSAMBA (Società svizra da pittuors, sculptuors ed architects, secziun grischuna) e's dovret cun Leonhard Meisser, arch. Niclaus Hartmann, Arnold Rietmann ed Andrea Aldo Wilhelm per cha la Reegenza grischuna instiuischa ün fuond per promover la creaziun artistica (Kulturkredit). El ha realisà planisaziuns in cunlayur culla Società grischuna per la Protecziun da Patria e Natüra, ha organisà sco ün dals prüms la perscrutaziun da la chasa paura, es stat dudesch ons member da la vaira esclusiva società d'architects svizzers (BSA), füt parsura da l'Uniun dals Grischs, ed i's pudess agiundscher bainquants oters servezzans ch'el ha rendü a sia val, a seis pajais, al public insomma.

El ha propagà e sustgnü l'erecziun dal grond implant electric dad En e Spöl, davo esser il prüm stat cunter, quai cha blers amatuors d'üna Engiadina intacta til han quella jada tut in mal. Cumbain cha nus savain quant cha nus vain dabsögn d'adüna plü blera energia, nun es quella cuntaisa amo digerida. Quel chi dvainta activ, as fa natüralmaing inimis. Mo eu craj chi füss meskin da crajer cha pro quella intrapraisa til haja guidà be l'arsaja dal guadogn! El d'eira persvas cha l'implant s'inseriva in üna politica progressiva conseguenta e d'indipendenza per l'Engiadina. Hoz po dar risposta minchün sco ch'el tegna per bönn. Sper seis grond talent, schi, sia vocaziun d'artist ch'el ha sfogà sco architect, disegnadur abilischem e perit in sgraffit ed ornamaint ed impustüt in seis gust finischem da pittürrar a l'aquarel – art e hobby in d'üna chi imbellit l'ultim decenni da sia via e chi imbellischa uossa üna o l'otra da nossas stüvas – vaiva Jachen Ulrich Könz eir üna fina intuiziun per la litteratura, impustüt per la poesia ch'el güdichaiva cun sen critic e fin inclet. El ha eir svesa bognà aint il «vegl chalamêr» la penna fantais-cha da scriptur ed ha inventà quist e tschai pel palc, ha tradüt da Goldoni e fat giovar in divers lous seis «Aviatur». Cun avantag han blers let seis artichels aint illas gazettas grischunas da lingua tudais-cha, aint illa «Gazetta Ladina», i'l «Fögl Ladin» e'l «Sain Pitschen», aint il «Chalender ladin», in revistas sco «Terra Grischuna», «Werk» ed illa «Schweizerische Bauzeitung».

El cusgliet a stüdentas e doctorands, tils mettond a disposiziun precius material, uschè per exaimpel a Bettina Champell ed a mai; el es il coautor da l'ediziun monumentalada in duos volüms «Die Bauernhäuser des Kantons Graubünden» a pêr cun Christoph Simonett (La

Società etnografica svizra, Basilea, es l'editura), cusgliet ed assistit plü bod al grond istoric d'art Erwin Poeschel pro la redacziun dal volüm «Das Burgenbuch von Graubünden» e pro'l tom III da seis Monuments d'art in Grischun (Die Kunstdenkmäler des Kantons Graubünden). El contribuit per Cereghini in: «Construire in montagna», mo publichet eir cudeschs s-chaffits tuottafat d'agen man: üna bellishma monografia illustrada «Das Engadiner Haus» in: Schweizer Heimatbücher pro l'editur Paul Haupt, Berna, cudesch chi cumparit dal 1978 in terza ediziun adampchada, lura ün'otra monografia da seis cumün da «Guarda» (cun blers tschegns architectonics, istorics ed etnografics, medemmamaing cumparü pro Haupt (1976) e'l stupend compendi sur dal «Sgraffito» cullas excellentas fotografias dad Eduoard Widmer. Seis text es cler sco'l cristal, la rapreschantaziun da tecnica e fuormas e sia documentaziun scientifica dals sgrafits amo existents in Bergiaglia, Engiadin'Ota e Bassa, in Val d'Alvra e Val Müstair es ouramai indispensabla per mincha specialist in materia (Atlantis Verlag, Turich 1977).

S'inclegia cha tants mierts, pustüt quels sül chomp da l'architectura e da la restauraziun e planisaziun gnittan undrats eir cun premis. L'Italia, voul dir l'università da Turin, til attribuit dal 1954 «Il premio per l'architettura e l'urbanistica montana» (Toro di Torino), l'on 1978 survgnit el a San Murezzan il premi da cultura da la «Laudinella» ch'el festaget cun ün'exposiziun d'agens aquarels. Plünavant gnit il cumün da Guarda undrà cun l'exclusiv premi Wakker dal 1975, «per la reconstituziun da la fatscha intacta d'ün cumün.» Jachen Ulrich Könz vess bain merità amo otras undrentschas, ma ils meglders vegnan suvent surviss pro nus, pustüt schi nu sun cumadaivels da manipular e nu's chatschan pro. Ed el nu d'eira ün da quels chi's laschaiva manipular e sarà anzi stat minchatant ün marid pac cumadaivel per duonna Selina chi'l sustgent trasoura e ch'el sustgent svesse ei in sias intrapraisas litteraras. Uschè sco ch'el edüchet guidet el eir seis figls, eir scha quels til sentittan minchatant ün pa ferm «retrat sün seis chastè.» I's tuornaiva inrichi, incuraschi, animà d'üna visita in chasa Könz, d'ün'exkursiun cun el, sco quel gir da perscrutaziun in Surset in cumpagnia dad Albert Klainguti e da dr. Andrea Schorta, o d'üna gita cun nossas duonnas in Val Puschlav o aint il Luganais davo üna radunanzetta dal P.E.N.-Club.

Ûn hom ha vivü; ün hom ha agi; ün hom es sparti. Id es greiv da tour cumgià d'ün ami sco ch'el d'eira: discret, fin, serviziaivel, intuitiv e generus. Ûna figüra aristocratica, o, dschain almain patrizia, na be in sia statura ota, tocca uschè bain da Turo Pedretti in ün purtret, mo ün vair signur eir in seis character e cumportamaint ed in quella retgnentscha da tip bod introverti chi surprenaiva pro ün hom da tant success, mo chi persvadaiva vieplü ch'ün til imprenaiva a cugnuoscher plü da fuond. Seis nom vain a glüschir inavant sülla tabla d'onur dals Engiadinais per quant ch'el haja gnü bainquants chi til han cuvert e til cuvernän amo davo mort cun aspra critica. Mo sia amicizcha ans mantegna recugnuschaints e sia vusch ota ed ün zichin raca e seis rier d'uffant as restaran adüna aint ill'uraglia, sco cha sia degna e nöbla preschentscha ans starà davant ögl. E scha nus giain tras il cumüns, schi intivarana minchatant sün üna chasa chi tschantscha o dafatta sün üna chasa chi chanta. Lura savaina ch'ella dà perdüta da seis man prestigius.

Andri Peer